

Prof. dr. H.W. Pleket

(foto Robbert van Cleef)

'Ik ben een beetje een populist'

Herman Roozenbeek en Rens Tacoma in gesprek met H.W. Pleket

Prof.dr. H.W. Pleket, geboren en getogen Rotterdammer, studeerde in 1953 te Leiden af in de Klassieke Talen met als hoofdvak Oude Geschiedenis. Zijn diensttijd bracht hij door als aspirant-officier van de Militaire Inlichtingendienst. Op de zogenaamde 'spionnenschool' in Harderwijk leerde hij Russisch, hetgeen hem later in zijn carrière goed van pas kwam. Nadat hij nog enige tijd leraar Klassieke Talen was geweest, kwam hij in 1960 in dienst van de sectie Oude Geschiedenis te Leiden.

Hij had zich vooral gespecialiseerd in de Griekse epigrafiek, de tak van wetenschap die zich bezighoudt met de bestudering van antieke Griekse teksten op duurzaam materiaal. De studie van de inscripties vereist een zekere specialistische technische kennis en ervaring, maar maakt het mogelijk door te dringen in sectoren of aspecten van de Grieks-Romeinse maatschappij waarvoor geen literair bronnenmateriaal beschikbaar is. In zekere zin vormen de vele tienduizenden inscripties het 'archief' van de Oudheid. In zijn werk heeft Pleket altijd geprobeerd dit bronnenmateriaal onder de aandacht van oud-historici te brengen. Hij promoveerde in 1958 op een uitgave van de Griekse inscripties in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.¹ In 1967 kreeg hij een lectoraat in de epigrafiek, dat in 1976 werd omgezet in een persoonlijk hoogleraarschap in de Griekse en Latijnse epigrafiek. In 1980 volgde hij prof.dr. W. den Boer op als gewoon hoogleraar in de Oude Geschiedenis. De Griekse en Latijnse epigrafiek bleef echter in zijn leeropdracht opgenomen.

In 1977 heeft Pleket het *Supplementum Epigraphicum Graecum* (SEG), dat tot 1972 onder verantwoordelijkheid van de Britse epigraphicus A.G. Woodhead was verschenen, nieuw leven ingeblazen. In de jaarlijks verschijnende delen van het SEG worden alle antieke Griekstalige inscripties gepubliceerd die in één jaar zijn uitgegeven of becommentarieerd. Ook secundaire literatuur die van epigrafische teksten gebruik maakt, wordt in het SEG opgenomen. Deze schat aan informatie wordt door thematische indices toegankelijk gemaakt. In het SEG-project wordt nauw samengewerkt met R.S. Stroud van de universiteit van Berkeley.

Vanaf de vroege jaren zeventig begon Pleket een grote belangstelling te ontwikkelen voor de economische geschiedenis. Hij heeft zich vooral gemengd in het debat over de aard van de antieke economie, dat in 1973 door de publikatie van M.I. Finleys *The ancient economy* werd ingezet. Daarbij ontwikkelde Pleket zich al snel van een medestander van Finley tot één van zijn voornaamste critici.² Het primitieve beeld dat Finley van de *gehele* antieke economie heeft geschetst, is onder anderen door Pleket in twijfel getrokken en van nuances voorzien. Het debat rond Finley heeft Plekets wetenschappelijke horizon tot ver voorbij de Oudheid uitgebreid: in zijn meest recente publikaties speelt de middeleeuwse en vroegmoderne economische geschiedenis een minstens even prominente rol als de antieke.³ Op 1 januari 1994 ging Pleket met emeritaat.

Tijdens uw studie Klassieke Talen bent u zich voornamelijk gaan toeleggen op de Oude Geschiedenis. Bent u vanwege die voorkeur naar Leiden gegaan, of heeft u die pas later ontwikkeld?

Mijn belangstelling voor Oude Geschiedenis is terug te voeren op de invloed van één bepaalde persoon: W. den Boer. Destijds kon je in Leiden Latijn studeren bij Waszink, Grieks bij Van Groningen of Oude Geschiedenis bij Den Boer. Den Boer sprak mij als persoon het meest aan. Maar ik ging me niet specialiseren in Oude Geschiedenis omdat ik alles wat hij vertelde zo interessant vond. Ik was niet zo gecharmeerd van de eenzijdig filologische gerichtheid van de andere twee hoogleraren. Misschien is het een negatieve keuze geweest, maar dat spreekt zeker niet ten nadele van Den Boer.

In 1960 keerde u als medewerker naar Leiden terug. Was de invloed van Den Boer bij u toen nog sterk aanwezig?

Er heerste destijds een grote vrijheid: je kon als medewerker doen waar je zelf zin in had. Toch heb ik in het eerste jaar gewoon Plinius behandeld, heel ouderwets. Ik was ook ouderwets: ik had Oude Geschiedenis gestudeerd op een manier die ik nu zelf verafschuw. Ik heb me aan de opleiding moeten ontworstelen.

Als lector en later hoogleraar in de epigrafiek heb ik vervolgens een heel ander soort Oude Geschiedenis bedreven dan Den Boer. Dat hij dat tolereerde, was één van zijn sterke kanten. De gewone Oude Geschiedenis bleef echter in zijn handen. Ik viste alleen maar wat in bijvijvertjes; doctoraalcolleges Oude Geschiedenis heb ik destijds nooit gegeven.

Op wat voor manier had u kennis gemaakt met de epigrafiek?

In de studie Klassieke Talen kwam epigrafiek destijds nauwelijks aan de orde. Er was wel een hulpvak epigrafiek, maar daar werd gewoon een aantal teksten uit Tod, *A selection of Greek historical inscriptions* gelezen.⁴ Dat was niet erg probleemgericht: een tekst, wat probleempjes en dan weer de volgende tekst. Dat was het enige wat ik van epigrafiek wist.

Vrij kort na mijn doctoraal in 1953 wees Den Boer mij erop dat het belangrijk was dat de inscripties uit het Rijksmuseum van Oudheden gepubliceerd zouden worden. Ik moest mezelf nog helemaal inwerken en besefte absoluut niet dat ik eventueel een gat aan het opvullen was. Achteraf denk ik dat Den Boer dat wel zo bedoeld heeft.

Ik ben toen naar Cambridge gegaan om het vak te leren. Daar heb ik college gevolgd bij Woodhead⁵ en alles van Wilhelm⁶ en Louis Robert gelezen. Dat moest genoeg zijn. Roberts werk waardeer ik nog altijd, hoewel toen misschien meer dan nu. Vanuit een toestand van onwetendheid zag ik een hele wereld opengaan. Wat ik op den duur ben gaan missen, is het leggen van relaties tussen die kleine problemen en de grote vragen. Robert schreef geen grote syntheses, hij schreef altijd kleine *memoires*. Het enige grotere werk dat

hij heeft geschreven, is zijn boek over de gladiatoren⁷ en daarvan is de helft nog een catalogus; bovendien is het een betrekkelijk klein onderwerp. De bewondering is gebleven voor wat je desondanks de synthetische kracht van Robert kunt noemen: individuele teksten werden door hem altijd in een breder kader geplaatst door alle vergelijkbare teksten te verzamelen. Deze zogeheten *mise en série* achtte hij voor een goed tekstbegrip noodzakelijk.

Roberts werk wordt nog vaak geciteerd, maar is zijn methode nog steeds de norm? Of wordt de kritiek die u zojuist noemde algemeen gedeeld?

Ik geloof dat onder de beroepsepigrafici nog altijd de neiging bestaat het bij kleine onderzoeken te houden en de epigrafiek niet te relateren aan grotere debatten. Dit kun je negatief als 'antiquarisch' karakteriseren, maar aan de andere kant ook positief 'filologisch-technische bronnenbeheersing' noemen.

Paul Veyne, een leerling van Robert, is een uitzondering. Hij heeft een belangrijk boek geschreven over het antieke evergetisme, de weldoenersmentaliteit.⁸ Bij Robert staan honderden losse opmerkingen over individuele weldoeners, maar Veyne heeft daar een samenhangend werk over geschreven. Opvallend genoeg heeft Robert zich bij mijn weten nooit over dat boek uitgesproken. Ik denk dat hij het veel te theoretisch vond. Ook Roberts opvolger aan de *École des Hautes Études*, Philippe Gauthier, heeft over weldoeners geschreven, maar veel minder theoretisch en minder sociologisch dan Veyne.⁹

In uw 'openbare les' uit 1967 klaagde u over het feit dat historici de grote teksten wel kenden, maar de kleine teksten niet wisten te waarderen.¹⁰ U weet dat toen aan het feit dat oudhistorici zich primair met politieke geschiedenis bezighielden. Dat laatste is sindsdien natuurlijk sterk veranderd, maar is daardoor ook de belangstelling voor de epigrafiek toegenomen?

Ik denk wel dat het nu beter is dan in 1967. Het is moeilijk daar een algemeen oordeel over te vellen. Over de verwerking van de kleinere teksten ben ik nog steeds niet enthousiast. Ik kom nog regelmatig studies tegen waarin dergelijke teksten gewoon zijn gemist.

In het kader van het debat over de antieke economie is nog altijd niet bij elkaar gezet wat de publikaties van Wilhelm en Robert daaraan kunnen bijdragen. Dat heb ik ook zelf niet gedaan, al heb ik bijvoorbeeld wel een stuk over *naukleroi* ('scheepseigenaren') en *emporoi* ('handelaren') geschreven.¹¹ Daarin heb ik een aantal kleine, maar belangrijke teksten verzameld. Eén kleine inscriptie uit Nikomedia waarin gewoon staat dat een *naukleros* lid van de stadsraad (*bouleutes*) is, vormde voor mij in de jaren zeventig een *eye-opener*. Volgens de gangbare theorie van Finley was dat eigenlijk onmogelijk.

Door de indices in het *Supplementum Epigraphicum Graecum* proberen we dergelijke kleine details toegankelijk te maken. Die indices bevatten dan ook hoofdzakelijk relevante ingangen voor de historicus. Ik heb nooit een

H.W. Pleket

index willen maken van rare werkwoordsvormen. Ik ben historicus, geen linguïst.

Met die andere belangrijke hulpwetenschap van de Oude Geschiedenis, de papyrologie, hebt u zich weinig beziggehouden. Besteden historici voldoende aandacht aan de gegevens die uit de Egyptische papyri naar voren komen?

Er wordt volgens mij nog minder gedaan met papyrologie dan met epigrafiek. De grote vraag wat we met conclusies uit het Egyptische materiaal aankunnen voor de rest van het Romeinse Rijk, wordt door papyrologen nauwelijks gesteld en door andere oudhistorici weinig opgepikt. Ik denk dat de papyrologie nog geïsoleerder staat dan de epigrafiek, wat ik zeer betreurt.

De papyrologie is in haar beoefening nog veel technischer en meer gericht op het uitgeven van ongepubliceerde teksten. Het cursieve schrift van de papyri is veel moeilijker te lezen dan de hoofdletters op een inscriptie. Het is moeilijk een brug tussen beide disciplines te slaan. Ook de artikelen in het *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* blijven het onderscheid tussen beide hulpwetenschappen strikt hanteren.

Hoewel inscripties makkelijker te lezen zijn, is het vakgebied vooral door zijn versnipperdheid voorbehouden aan een handjevol specialisten. Er zijn misschien wel een miljoen inscripties, tegenover zo'n veertigduizend papyri. De thematiek van de inscripties is daarnaast ook gevarieerder; papyri zijn vaak juridisch georiënteerd en gestandaardiseerd. Als epigraficus moet je daarom over meer historische achtergrondkennis beschikken.

De papyroloog heeft met de epigraficus gemeen dat hij zich beperkt tot het aandragen van gegevens. Beiden mijden de grote debatten. Om een voorbeeld te noemen: na het boek van Schnebel¹² uit de jaren twintig is er nooit meer een synthetisch werk over de Egyptische landbouw geschreven, terwijl volgens mij heel veel nieuwe gegevens beschikbaar zijn.

Dan is het toch eigenlijk wel verwonderlijk dat u zich voor sociaal-economische geschiedenis bent gaan interesseren.

Het heeft ook lang geduurd. Na mijn aanstelling in Leiden in 1960 heb ik ongeveer twaalf jaar lang vanuit de epigrafiek allerlei problemen bestudeerd. Mijn belangstelling ging voornamelijk uit naar maatschappelijke structuren. Ik hield me bezig met voor die tijd vrij buitenissige thema's, zoals techniek, vrouwen en jeugd.¹³ Dat waren epigrafische bijdragen aan problemen die tot dan toe alleen op basis van de literaire bronnen waren behandeld.

Tussen 1972 en 1976 ben ik me meer gaan toeleggen op de geschiedenis van de antieke sport, met name de Olympische Spelen. Mijn collega's vonden het destijds een onderwerp van niks. Ik was toen nog veel sportiever dan nu en vond die teksten over antieke sportwedstrijden altijd al interessant. Bij Robert had ik veel agonistische inscripties gelezen en ik ontdekte dat zijn strakke indeling in zogenaamde 'heilige' en 'geld'-spelen niet altijd opging.

Daardoor ging ik me vanzelf ook met de ideologische kant van de zaak bezighouden. De algemene maatschappelijke betekenis van sportwedstrijden was ongelooflijk groot. Over deze thematiek heb ik een aantal artikelen geschreven, die nog steeds worden geciteerd.¹⁴ Daar ben ik best een beetje trots op.

Ik ben dat soort meer algemene, sociaal-historische artikelen eigenlijk vooral gaan schrijven omdat ik geen toegang had tot nieuwe teksten. Als ik toevallig Fransman was geweest, en ik had voortdurend nieuwe agonistische teksten moeten uitgeven, dan was ik nooit aan dat werk toegekomen. Het is maar goed dat wij niet betrokken zijn bij het epigrafisch veldwerk in Griekenland of Turkije.

Via mijn artikelen over de antieke sport kwam ik in aanraking met Moses Finley in Cambridge. Hij stelde me voor samen een boek te schrijven over de antieke Olympische Spelen. Ik had net een manuscript klaar van 200 pagina's. Dat hebben we toen samen aangepast, zodat het boek uiteindelijk een echte co-productie was.¹⁵

We hebben het plan opgevat samen een boek te schrijven over de antieke sociale geschiedenis onder de titel *Ancient society*. Dat is er niet van gekomen. Al snel bleek dat ik het niet helemaal eens was met zijn visie. Ik kreeg steeds meer het idee dat Finley het uitsluitend over een zeer kleine elite van senatoren en ridders had, zoals die bijvoorbeeld door Cicero in zijn *De officiis* wordt geschetst. Dat vond ik vanuit mijn epigrafische achtergrond misleidend. Van mijn kant probeerde ik hem ervan te overtuigen dat inscripties noodzakelijk waren om een beschrijving van de antieke elite te kunnen geven die verder reikte dan Athene en Rome alleen. Rond 1978 heb ik definitief een punt achter dat project gezet. Daarna heb ik alleen enkele artikelen op dit terrein geschreven.¹⁶

Uiteindelijk bent u terecht gekomen in de economische geschiedenis. Hoe is dat in zijn werk gegaan?

In 1973, toen ik nog met Finley samenwerkte, las ik zijn *The ancient economy* en was daar aanvankelijk zeer door overtuigd. *The ancient economy* heeft me de ogen geopend. Ik was een gelovige. Destijds waren de denkbeelden van Rostovtzeff, die aan de antieke economie negentiende-eeuwse liberale en kapitalistische trekken toeschreef, nog wijd verbreid.¹⁷ Finley zette zich daartegen af. Volgens hem was de antieke economie nog zeer primitief. De meeste oudhistorici dachten over deze thematiek overigens überhaupt niet na. Voor een klassiek gevormd oudhistoricus had de economische geschiedenis van de Oudheid zeker geen hoge prioriteit. Finley heeft me geleerd dat grote maatschappelijke debatten in de wetenschap centraal behoren te staan. Bij hem gaat het niet alleen om de antieke economie, maar vooral ook om de (economische) mentaliteit en de sociale hiërarchie.

Finley plaatste zichzelf heel nadrukkelijk in een debat, maar heeft dat debat wel een rol gespeeld in de Oude Geschiedenis?

Eigenlijk is het debat na Finleys *The ancient economy* niet echt opgepakt. Zijn primitivistische ideeën hebben wel veel navolging gevonden. Finleys opvolger in Cambridge, K. Hopkins, had aanvankelijk wat kritiek op onderdelen van Finleys betoog, maar is uiteindelijk toch bij diens standpunt gebleven.¹⁸ Twee andere oudhistorici uit Cambridge, C.R. Whittaker en P. Garnsey, beseffen dat Finley op veel punten ongelijk heeft, maar willen hem desondanks zo veel mogelijk trouw blijven. Vooral Garnsey onttrekt zich het liefst aan het debat. Anderen zijn wat moeilijker te plaatsen. C. Nicolet, bijvoorbeeld, plaatst zich in zijn *Rendre à César*¹⁹ soms in de modernistische traditie van Rostovtzeff, maar in andere passages lijkt hij meer een volgeling van Finley.

Rostovtzeff heeft nog steeds veel impliciete aanhangers, die zonder verdere reflectie over groothandel en handelsnetwerken in de Oudheid schrijven. Ik heb in het algemeen niet het idee dat het Finley-debat nog echt leeft. Dat zal wel door het gebrek aan kwantitatieve gegevens komen en door de opkomst van cultuurgeschiedenis en het narrativisme. Dat wil niet zeggen dat het debat helemaal stil ligt, maar slechts weinig studies over bepaalde steden of ambachten zijn expliciet geïntegreerd in het debat. Daar doen nog maar heel weinig mensen aan mee, zoals J. Andreau,²⁰ W.V. Harris, R. Bagnall, W. Nippel²¹ en ikzelf.

Vindt u het debat dat Finley in gang heeft gezet nog steeds van belang?

Absoluut! Eigenlijk is het vanwege het volledige gebrek aan statistische gegevens onmogelijk een economische geschiedenis van de Oudheid te schrijven. Finley heeft terecht geschreven over de economische mentaliteit, die naast een economisch-infrastructurele ook een sociaal-hiërarchische dimensie heeft. Daarbij is vooral de relatie tussen economische activiteiten en sociale status van groot belang.

Ik betreur het ten zeerste dat er zo weinig publikaties zijn waarin de Hellenistisch-Romeinse maatschappij wordt vergeleken met andere pre-industriële maatschappijen. Dat vind ik nog altijd de grote bijdrage van Finley, in navolging van Max Weber. Zelf had ik dat in de jaren zestig of zeventig nooit bedacht. Persoonlijk geloof ik dat Finley het onderscheid tussen de Oudheid en het latere pre-industriële Europa veel te zwart-wit heeft geschilderd. Recentelijk heeft Harris zich aan mijn zijde geschaard en gepleit voor een meer structureel onderzoek naar de concrete verschillen tussen de antieke maatschappij en andere maatschappijen van het *Ancien Régime*. Daarin kan bijvoorbeeld worden gekeken naar het belang van de landbouw of de sociale waardering voor arbeid of handel. Ik denk dat ik daar tot aan mijn dood mee bezig blijf.

Waarin schuilt volgens u de grote betekenis van Finleys *The ancient economy*?

Hij heeft zich in dat boek niet tot één deelaspect beperkt, maar geprobeerd een analyse te geven van de kernelementen van de Griekse maatschappij van de klassieke tijd, het Hellenisme en de maatschappij van de Romeinse keizertijd. Daarbij lag zijn nadruk op de economische structuur en de economische mentaliteit. De mentaliteit van de antieke grootgrondbezitters die niets ondernamen en langzaam maar zeker rijk werden, zette hij af tegenover de nieuwe ideeën die volgens Weber rond 1100-1200 in Europa ontstonden.

De door Finley geschetste tegenstelling is naar uw mening te sterk aangezet. De voor- en tegenstanders van Finleys ideeën zijn echter onverzoenbaar gebleken. Is het mogelijk ooit een definitief antwoord op de centrale vragen te vinden?

Tenzij er uit het Egyptische zand nog iets komt, zal er geen einde aan het debat komen. Het kan ook niet oplosbaar zijn als het verschil in *arbeids*-productiviteit centraal staat. Voor de latere Europese geschiedenis kunnen we redelijk nauwkeurig nagaan hoe door de stijging van de arbeidsproductiviteit steeds minder mensen op het platteland nodig waren om steeds meer mensen in de steden en in de niet-agrarische beroepen te voeden. In de achttiende eeuw deed die ontwikkeling zich in Engeland en Nederland voor, maar niet in de rest van Europa. Volgens mij zal het *nooit* mogelijk zijn dergelijke berekeningen voor de Oude Geschiedenis te maken. Nooit zullen we kunnen vaststellen of er ergens in de antieke wereld een niveau van arbeidsproductiviteit is bereikt dat vergelijkbaar was met dat in West-Nederland en Zuid-Engeland in de zeventiende en achttiende eeuw. Maar als je de rest van Europa neemt, zoals Oost-Nederland, Frankrijk of Duitsland, denk ik dat daar - zonder dat alle berekeningen precies gemaakt kunnen worden - wel vergelijkingen met het Romeinse Rijk getrokken kunnen worden.

Daarnaast kan er onderzoek worden gedaan naar bepaalde stedentypologieën, zoals die bijvoorbeeld uit het werk van J. de Vries naar voren komen.²² We kunnen proberen de contouren van zijn classificatie van steden ook in de Oudheid te herkennen. We bereiken nooit dezelfde kwantitatieve scherpte, maar je komt er door op ideeën. Ik houd vol dat zowel in de Oudheid als in het latere pre-industriële Europa 90% van de steden minder dan 10.000 inwoners heeft gehad. Dat waren eigenlijk niet meer dan macro-dorpen. Daarnaast was er een kleine groep echt grote steden, ook in de Oudheid, hoewel we nooit exact kunnen zeggen hoeveel.

Kleine gegevens, vaak afkomstig uit de epigrafiek, kunnen ons veel vertellen. Zo lezen we bijvoorbeeld in een kleine Griekse inscriptie uit Halikarnassos (nu het Turkse Bodrum) dat een decreet is aangenomen in de volksvergadering met 4.000 stemmen vóór. Dat waren allemaal volwassen mannelijke burgers, dus met vrouwen en kinderen erbij had Halikarnassos een burgerbevolking van 16.000 of daaromtrent. Je weet dan nog niet hoeveel

mensen er in de stad zelf woonden, maar het was in ieder geval een forse stad. Nog nooit heeft iemand al deze teksten systematisch bij elkaar gezet.

Al dit soort details helpen, maar het is natuurlijk nooit genoeg. Toch geloof ik op grond van dergelijke overwegingen dat de kloof tussen de Oudheid en het latere Europa niet zo groot was. In een recent boek over Arnhem las ik bijvoorbeeld dat rond 1200 of 1300 die stad nog gewoon door een aantal grootgrondbezitters werd geregeerd. Gezien de ligging van de stad aan een rivier zou je daar wat meer invloed van handelaren verwachten, maar daar blijkt niets van. Hetzelfde geldt voor Deventer.²³ Dat is weliswaar een Hanzestad geweest, maar na het wegvallen van die inkomstenbron ging het leven rustig door. Ook daar moeten grondbezitters een belangrijke rol hebben gespeeld. Wat dat betreft zijn de verschillen met de antieke steden klein.

Het debat kan misschien nooit worden afgesloten, maar we komen wel steeds dichterbij 'de waarheid'. We moeten het niet *a priori* opgeven. Dat zou volgens mij ook slechts luiheid zijn. Het is immers een veelomvattend debat, dat betrekking heeft op de landbouw, de technologie, de arbeid, de steden en de niet-agrarische beroepen. Je wordt er wat moe van, maar dat maakt het juist leuk. In ben overtuigd van het bestaan van een pre-industrieel continuüm. Ik heb alleen nog steeds geen definitief antwoord op de vraag of in het Romeinse Rijk ooit ergens die pre-industriële top is gehaald die Engeland en West-Nederland in de vroeg-moderne tijd bereikten. Mogelijk in Campanië. Daar ligt in een betrekkelijk klein gebied een aantal forse steden, zoals Pompeii en Puteoli. In Syrië en Klein-Azië zijn vergelijkbare regio's aan te wijzen.

Daarnaast interesseer ik me voor de vraag, maar die ligt buiten de Oudheid, of die pre-industriële Westeuropese top naadloos aansloot bij de Industriële Revolutie of dat er een breuk was. Die vraag kan ik niet beantwoorden. In de literatuur wordt er verschillend over gedacht. Volgens sommigen kan er geen sprake van zijn dat de Industriële Revolutie vanuit de agrarische revolutie is ontstaan. Voor iemand als Wrigley was er zowel *continuity* als *change*.²⁴ Eigenlijk moet dit soort werk in teamarbeit gedaan worden, door de hele vakgroep geschiedenis heen. Dat zit er echter niet in.

Waarom is die samenwerking volgens u onmogelijk?

De voornaamste reden is volgens mij dat de meeste historici zich te veel laten leiden door vooropgezette meningen. Ik denk dat de meeste mediaevisten - enkele uitzonderingen zoals Blockmans daargelaten - eigenlijk verkapte modernisten zijn. Zij huldigen toch ergens dat oude idee dat groothandel automatisch kapitalisme impliceert. Ze piekeren er niet over het begrip 'kapitalisme' ter discussie te stellen. Omdat oudhistorici zo weinig bronnen hebben, worden zij wel gedwongen meer na te denken over de betekenis van deze begrippen en ontwikkelingen. Ik zou er voor terugdeinzen de gegevens over vrije graanhandel op de Middellandse Zee in het Romeinse Rijk direct met het kapitalisme te verbinden. In mijn bijdrage aan het *Handbuch für europäische Wirtschaftsgeschichte* wijs ik daar uitvoerig op. Recentelijk

hebben Lis en Soly opgemerkt dat dit stuk eens goed gelezen zou moeten worden door mediaevisten.²⁵ Ik ben blij dat zij dat signaleren. Ik wil niet zeggen dat ik gelijk heb, zo ben ik niet, maar ik wil een beetje tot nadenken prikkelen.

De Rotterdamse maatschappijgeschiedenis had zich prima kunnen lenen voor een interdisciplinaire aanpak van deze problematiek. Die opzet is echter totaal mislukt. In de rest van Nederland leeft het thema niet, alleen met Blockmans kan ik over deze vragen praten en dat doen we dan ook regelmatig. Daarnaast heb ik altijd wel studenten en promovendi gehad die zich voor mijn thematiek interesseerden. Ik heb me er inmiddels bij neergelegd dat het verder hier niet is aangeslagen. Oude Geschiedenis is een mondiaal vak en ik kom op congressen altijd wel weer mensen tegen met wie ik hierover van gedachten kan wisselen. Laatst heb ik nog anderhalf uur verhit met Whittaker gedebatteerd. Dat mis ik hier wel een beetje.

U maakt veel gebruik van vergelijkingen met andere perioden. Op wat voor manier is comparatisme volgens u een bijdrage aan de historische bewijsvoering?

Daar heb ik eigenlijk niets expliciet over geschreven. Het is niet meer dan een door de empirie gevoede constatering dat veel aspecten van de latere Europese maatschappij vergelijkbaar zijn met de antieke wereld. Een voorwaarde is wel dat je over de grenzen van je eigen vakgebied heen durft te lezen. De zeehavens Halikarnassos vergelijk ik bijvoorbeeld met Deventer, dat ongeveer even groot was en aan een rivier was gelegen.

Het gaat me vooral om vergelijkbare ordes van grootte, of het nu bevolkingsomvang betreft of de proliferatie van arbeidsvormen, de specialisatie van arbeid of de diversificatie van ambachten. Ik doe dat niet methodisch. Het is een door de individuele beperktheid en door het toeval geconditioneerde selectie van gegevens. Ik ben niet iemand die de rest van zijn leven alleen nog maar aan demografie werkt. Eigenlijk zou ik systematischer moeten werken, maar ik wil nog wel meer doen. Het blijft broddelwerk. Het zou teamwerk moeten zijn.

Waarom heeft u nooit vergelijkingen met niet-Europese maatschappijen gemaakt?

Dat is uitsluitend gelegen aan mezelf. Als ik het SEG niet deed, had ik meer tijd gehad om over Afrika of India te lezen. Ik zou best meer willen weten van India in de zestiende eeuw bijvoorbeeld, voordat de Europeanen zich er echt mee gingen bemoeien. Dat was immers een vrij grote monarchie, met veel kleine en een aantal grote steden, net als het Romeinse Rijk. En dan is er nog China als groot pre-industrieel imperium. Dat zou nog eens goed comparatief bekeken moeten worden. Ik heb tien jaar lang geprobeerd iemand zo ver te krijgen dat hij of zij het Romeinse Rijk en China op een bepaald terrein, zoals bijvoorbeeld de bestuursstructuur, zou vergelijken. Helaas is daarvoor bij de

vakgroep Chinees weinig steun te vinden. Overigens schaam ik me er niet voor Europacentrist te zijn; ik ben immers zelf Europeaan en mijn onderzoek is al veelomvattend genoeg.

U betreurt het dat het debat over de sociaal-economische structuur van de antieke wereld in de Oude Geschiedenis nauwelijks een rol speelt. Zijn er andere debatten, die wel veel aandacht trekken?

Die vraag vind ik moeilijk te beantwoorden. Waarschijnlijk kom je dan bij de godsdienst- en mentaliteitsgeschiedenis terecht, zoals die in Parijs door J.P. Vernant en M. Détienne wordt bedreven. Dat overzie ik niet zo goed, daarvoor moet je bij Versnel zijn. Al snel kom je dan in de sfeer van het postmodernisme terecht, daar doe ik niet aan mee.

Ik ben wel in godsdienst geïnteresseerd, maar dan vooral in de drijvende, stabiliserende of juist destabiliserende kracht daarvan in de maatschappij. Ik wil bijvoorbeeld graag weten wat die antieke culten hebben betekend voor het denken over arbeid. Max Weber heeft de theorie naar voren gebracht dat het Christendom een nieuwe arbeidsmoraal heeft gebracht, terwijl men in de Oudheid het nietsdoen verheerlijkte. Toch had je in de Oudheid een cultus van de handel en een godin van het handwerk, *Athena erganè*. Aan dat soort onderzoek doen ze in Parijs echter niet.

Veel andere grote debatten zijn er niet. Er is veel versplintering en de evenementiële, politieke geschiedenis voert nog steeds de boventoon. Wel is er nog een stevig debat over de relatie tussen het Rome van de Republiek en de Hellenistische koninkrijken, waaraan onder anderen W.V. Harris en E. Gruen hebben bijgedragen.²⁶ Daarbij gaat het om de vraag of de Romeinen min of meer bij toeval deze koninkrijken in de schoot kregen geworpen, of dat zij hebzuchtige imperialisten waren op zoek naar buit en roem. Dat laatste was dus het geval. Het boek van Harris vind ik dan nog het beste, die schrijft tenminste over de centrale problemen. Een meer theoretische discussie over imperialisme blijft echter achterwege. Evenmin wordt er geschreven over wat ze in de moderne geschiedenis *informal imperialism* noemen. Er hoeft geen bewuste politiek van expansie achter de Romeinse machtsuitbreiding te hebben gezeten.

Het gebrek aan debatten heeft volgens mij te maken met het simpele feit dat de Oude Geschiedenis zich bezighoudt met meer dan een millennium, vanaf Homerus, ca. 800-700 v.Chr. tot ongeveer 400 n.Chr.. Daar zit een ingebakken tendens tot versnippering in. De grootheid van Finley was dat hij kort na Homerus begon en iets voor Theodosius stopte en probeerde voor die hele periode een algemeen maatschappijbeeld te creëren. Daar heeft hij ook zijn prijs voor betaald, vind ik, omdat hij toch te veel nadruk heeft gelegd op Rome en Athene. Aan de ene kant is die grote versnippering deprimerend, maar aan de andere kant heeft zij toch ook iets prettigs. Je hoeft niet alles te lezen. Ik zie genoeg artikelen op de leeszaal van Klassieke Talen die ik voor geen prijs zou willen lezen.

Vindt u de sociaal-economische geschiedenis dan ook wetenschappelijker dan bijvoorbeeld cultuurgeschiedenis?

Nee. Ik vind haar persoonlijk interessanter. Cultuur vind ik ook wel leuk, maar dat is maar één aspect van een maatschappij. Ik wil ook weer niet vervallen in een eenvoudig marxisme, waarin de onderbouw de bovenbouw bepaalt. Je moet echter nooit met de bovenbouw beginnen. Het is altijd eerst eten en dan filosoferen!

De antieke filosofie was voor een belangrijk deel een legitimering van het systeem, opium voor het volk. De filosofische achtergronden interesseren mij niet zo. Ik beperk me tot de hoofdlijnen en wil weten hoe bijvoorbeeld iemand als Seneca, één van de rijkste Romeinen uit de eerste eeuw n.Chr., tot het Stoïcisme is gekomen. 'Ieder zijn plaats', *suum cuique*, was één van de leerstellingen van die filosofie. Dat is natuurlijk makkelijk als je 400 miljoen sestertiën hebt. Als ik daaraan denk, kan ik me niet meer zo interesseren voor alle *ins* en *outs* van Seneca's *providentia*-denken.

De antieke filosofie is relevant voor het Finley-debat waar het gaat om de economische mentaliteit, bijvoorbeeld met betrekking tot de waardering van techniek, arbeid of winstbejag. Er zou een studie over *lucrum* ('winst') geschreven moeten worden. Langzamerhand kent iedereen die vijf teksten over *lucrum* uit Pompeii wel, maar er moeten er nog veel meer zijn in het gehele Romeinse Rijk. Er was bijvoorbeeld ook een god van de winst. In Webers optiek was dat helemaal niet mogelijk, maar misschien werd die god alleen maar vereerd door kleine ambachtslieden.

Finley interesseerde zich ook voor dit soort zaken. Er staan toch nauwelijks getallen in *The ancient economy*. Iedere student denkt bij economische geschiedenis direct aan statistiek, maar dat kennen we bij Oudheid niet. Dat boek had eigenlijk anders moeten heten, maar toen verkocht het kennelijk nog goed onder die titel. Tegenwoordig zou het waarschijnlijk wel een andere titel hebben gekregen.

Tot slot van dit interview willen we een aantal meer algemene thema's aansnijden. De eerste vraag die iedere historicus krijgt te verwerken is altijd wat het vak voor onze huidige maatschappij oplevert. Heeft volgens u de geschiedbeoefening enig nut?

Nee, niet in een pragmatische, probleem-oplossende betekenis. Met wat ik lees over het Finley-debat kan ik premier Kok zeker niet van advies dienen. Het kan zijn dat contemporaine geschiedenis wel een dergelijk nut heeft, maar daarover kan ik niet oordelen. Pre-industriële geschiedenis is alleen maar interessant. Ik weet niet wat zij een jonge doctorandus bijbrengt, hopelijk iets als wijsheid.

Omdat ik van een fundamentele discontinuïteit uitga, intrigeert het mij hoe pre-industriële maatschappijen in elkaar staken. Daarbij ga ik wel uit van een zeker idee over mijn eigen tijd. Je kunt het Finley-debat nooit goed voeren als je niet wezenlijk in de eigentijdse politiek geïnteresseerd bent. Daar was

Finley een duidelijk voorbeeld van. Hij stond volop in de moderne maatschappij en dat verbeeld ik mezelf ook. Vanzelfsprekend interesseer ik me voor wat betreft mijn eigen tijd ook voornamelijk voor sociaal-economische aspecten. Op dat punt ben ik consistent.

Ik weet niet of ik in Finley geïnteresseerd ben geraakt door mijn belangstelling voor de hedendaagse economie, of dat het lezen van *The ancient economy* mij meer belangstelling voor de eigen tijd heeft bijgebracht. Ik zou het echt niet kunnen zeggen. Het kan me ook weinig schelen. Ik kijk professioneel voortdurend achteruit, maar voor de rest kijk ik voor me.

Op wat voor manier is de Oude Geschiedenis ook voor niet-oudhistorici van belang?

De Oudheid heeft onmiskenbaar grote invloed gehad op de maatschappij en vooral het onderwijs tot minstens de achttiende eeuw. Lange tijd was de Oudheid *het* model voor de ideale maatschappij, daarna bleef het *een* model. De geschiedenis van dit zogeheten *Nachleben* hebben we in Leiden, moet ik toegeven, wat verwaarloosd. De bestudering van het *Nachleben* biedt veel mogelijkheden voor diachronische samenwerking. Daarbij interesseer ik me voornamelijk voor de consequenties die de navolging van dat antieke voorbeeld had voor een maatschappij. Als mensen in de zeventiende eeuw, bijvoorbeeld, zich richtten naar de denkbeelden van Livius of Tacitus, dan moet die vroegmoderne samenleving in ieder geval in hun eigen ogen veel overeenkomsten hebben vertoond met de antieke maatschappij. Ik wel eens gelezen dat in de zeventiende eeuw evenals in de Oudheid de landbouw werd verheerlijkt en de handel geminacht. Dit thema verdient het om verder uitgewerkt te worden, maar zelf begin ik daar niet meer aan.

U heeft zich wel zijdelings bezig gehouden met één aspect van het *Nachleben*, namelijk de Olympische Spelen. Het boek dat u samen met Finley over de antieke Spelen hebt geschreven, is ook voor een breed publiek heel toegankelijk. Wat is in het algemeen uw opinie over het populariseren van wetenschappelijke kennis?

Het populariserende karakter van dat boek is meer een gevolg van de inbreng van Finley dan van mij. Ik ben daar niet zo goed in. Populariseren mag overigens nooit een substituuat zijn voor de wetenschap, wel een aanvulling. Daarbij moet het niet alleen gemakkelijk leesbaar zijn, maar er moeten ook de laatste nieuwe theorieën en vondsten in verwerkt zijn. Ik geef graag populariserende voordrachten, maar schrijf dat niet zo snel op. Ik ben een beetje een populist. Het gevaar daarvan zie ik echter ook wel.

Stijl en presentatie spelen vaak een belangrijke rol in de geschiedbeoefening. Uw beide grote voorbeelden, Robert en Finley, hadden beide (ondanks al hun verschillen) een sterk polemische stijl.

Daar heb ik niets op tegen. Polemie is eigenlijk een negatief woord voor wat ik positief een debat noem. Bij Robert was die polemie vaak meer persoonlijk van aard; Finley ging het daarentegen om de wetenschap. Een ander verschil tussen Robert en Finley in dit opzicht is dat Finley een popularisator was. *The ancient economy* was een bestseller en dat kan van het werk van Robert niet gezegd worden. Toch denk ik dat uiteindelijk de verzamelde werken van Robert²⁷ een langer wetenschappelijk leven beschoren zijn dan *The ancient economy*. Tot in lengte van jaren zullen epigrafen en andere historici zijn artikelen blijven gebruiken. *The ancient economy* sterft een langzame dood, ook al betreur ik dat. De huidige belangstelling voor cultuurgeschiedenis zal nog wel even aanhouden. Daarom is het maar goed dat ik nu weg ben. Ook het post-modernisme zal nog wel enige tijd de historici bezig blijven houden. Ook daar zie ik niets in. Ik wil geen beeld schetsen, maar een debat voeren. Er moet een duidelijke bewijsvoering achter zitten. De waarheid kunnen we misschien niet achterhalen, maar we moeten wel proberen vast te stellen wat historisch meer of minder waarschijnlijk is. Als we dat niet centraal stellen, kunnen we de boel wel sluiten.

Noten:

1. *The Greek inscriptions in the Rijksmuseum van Oudheden at Leyden* (Leiden 1958).
2. Zie bijvoorbeeld: 'Afscheid van Rostovtzeff?', *Lampas* 8 (1975) 267-284.
3. Zie vooral zijn bijdrage aan het *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte* I (Stuttgart 1990) 25-160.
4. M.N. Tod, *A selection of Greek historical inscriptions*, 2 delen (Oxford 1946-1948).
5. A.G. Woodhead, redacteur van het *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Van zijn hand verscheen onder meer een inleiding in de Griekse epigrafiek: *The study of Greek inscriptions* (Cambridge 1959; herdruk 1981).
6. A. Wilhelm, één van de grootste epigrafen rond de eeuwwisseling. Zijn bekendste publikatie is *Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde* (Wenen 1909).
7. L. Robert, *Les gladiateurs dans l'Orient grec* (Parijs 1940).
8. P. Veyne, *Le pain et le cirque* (Parijs 1976), sinds kort ook beschikbaar in een (ingekor-te) Engelse vertaling: *Bread and circuses* (Londen 1990).
9. *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs* (Parijs 1985).
10. *Epigrafiek en Oude Geschiedenis* (Leiden 1967).

11. H.W. Pleket, 'Urban elites and business in the Greek part of the Roman empire' in: P.D.A. Garnsey, K. Hopkins en C.R. Whittaker, ed., *Trade in the ancient economy* (Londen 1983) 131-144; idem, 'Urban elites and the economy in the Greek cities of the Roman Empire', *Münstersche Beiträge zur antiken Handelsgeschichte* 3 (1984) 3-35.
12. M. Schnebel, *Die Landwirtschaft im hellenistischen Aegypten, Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antike Rechtsgeschichte* 7 (München 1925).
13. H.W. Pleket, 'Techniek en maatschappij in de Grieks-Romeinse wereld', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 78 (1965) 1-22; idem, 'Licht uit Leuven over de Romeinse jeugd?', *Lampas* 12 (1979) 173-192.
14. 'Zur Soziologie des antiken Sport', *Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome* 36 (1974) 57-87; 'Games, prizes, athletes and ideology. Some aspects of the history of sport in the Greco-Roman world', *Stadion* 1 (1975) 49-89.
15. *The Olympic Games: the first thousand years* (Londen 1976).
16. 'Sociale stratificatie en sociale mobiliteit in de Romeinse keizertijd', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 84 (1971) 215-251; 'Arts en maatschappij in het oude Griekenland. De sociale status van de arts', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 96 (1983) 325-347.
17. *Social and economic history of the Roman Empire* (Oxford 1926) en *Social and economic history of the Hellenistic world* (Oxford 1941).
18. Zie bijvoorbeeld: 'Taxes and trade in the Roman Empire (200 BC - AD 400)', *Journal of Roman Studies* 70 (1980) 101-125.
19. C. Nicolet, *Rendre à César: économie et société dans la Rome antique* (Parijs 1988).
20. Zie onder meer: *La vie financière dans le monde romain: les métiers de manieurs d'argent (IVe siècle av. J.-C. - IIIe siècle ap. J.-C.)* (Rome 1987).
21. *Griechen, Barbaren und 'Wilde': Alte Geschichte und Sozialanthropologie* (Frankfurt am Main 1990).
22. *European urbanization 1500-1800* (Londen 1984).
23. P. Holthuis, *Frontierstad bij het scheiden van de markt. Deventer: militair, demografisch, economisch; 1578-1648* (Diss. Groningen 1993).
24. E.A. Wrigley, *Continuity, chance and change. The character of the industrial revolution in England* (Cambridge 1988).
25. C. Lis en H. Soly, 'Economische en sociale geschiedenis van de Nieuwe Tijd: nieuwe uitdagingen' in: E. Aerts e.a., ed., *Studia historica oeconomica. Liber amicorum Herman van der Wee* (Leuven 1993) 183-197.
26. W.V. Harris, *War and imperialism in imperial Rome 327-70 BC* (Oxford 1979); E.S. Gruen, *The Hellenistic world and the coming of Rome* (Berkeley 1984).
27. *Opera Minora Selecta. Epigraphie et antiquités grecques I-VII* (Amsterdam 1969-1990).